

Nr 5.

Av herrar **Severin** i Gävle och **Persson** i Växjö, *angående utredning rörande statens medverkan till en lösning av industriens arbetarbostadsproblem.*

Trots en under krigets senare år stegrad produktion av lägenheter är bostadsfrågan f. n. ett verkligt problem. Det omfattande statliga stödet åt bostadsproduktionen har varit av utomordentligt stor betydelse. Det vill emellertid synas, som om detta stöd ej i någon avsevärd grad har förbättrat läget vid typiska industriorter och bruk, där industrierna själva i stor utsträckning varit bostadsupplåtare. Vid olika statliga och enskilda undersökningar har det framkommit, att bostadsfrågan legat sämst till vid dessa orter. I bostadssociala utredningens betänkande med förslag till främjande av bostadsförsörjning för barnrika familjer (SOU 1935: 2) framhålls på s. 71 i bil. 1, att »av de olika upplåtelseformerna förete i allmänhet de av arbetsgivare åt egna arbetare och anställda upplåtna lägenheterna den största boendetätheten».

Industriens utredningsinstitut har under hösten 1944 fullbordat en utredning om industriens arbetarbostäder. Utredningen säges i första hand syfta till att få utrönt i vad mån det förekommer en bostadsfråga bland de företag, som upplåta bostäder åt arbetare och anställda. Till denna grupp, som kan sägas ha en bostadsfråga, räknas då företag, »vilka antingen till följd av vidtagna åtgärder i bostadsfrågan eller på grund av kännbar bostadsbrist för anställda kunnat betraktas som direkt intresserade av bostadsfrågan». 46,5 % av de tillfrågade företagen ha förklarat sig ha en bostadsfråga i ovan angivna bemärkelse.

I det följande komma vissa uppgifter att anföras, som äro hämtade från dessa utredningar, från allmänna hyresräkningen 1939 samt från en undersökning om bostädernas storlek och beskaffenhet vid en typisk industriort i södra Norrland, som företagits av tvenne fackföreningar på platsen.

Av nämnda material framgår bl. a., att förekomsten av smålägenheter i industriens arbetarbostäder är åtskilligt större än inom bostadsbeståndet i övrigt. Nedanstående siffror, som hämtats ur den av industriens utredningsinstitut företagna utredningen, ge en bild av läget inom de undersökta industrierna:

Enkel- rum	Bostads- kök	1 rum och kök	2 rum och kök	3 eller flera rum och kök	Summa
6,7	12,9	54,7	15,9	9,8	100

Som framgår av denna tabell, bestå nära tre fjärdedelar (74,3 %) av det undersökta bostadsbeståndet av lägenheter om ett rum och kök eller mindre. På vissa orter är förekomsten av denna lägenhetstyp mycket utpräglad. I den ovan omnämnda, av de båda fackföreningarna utförda undersökningen har man i detta avseende kommit fram till följande resultat:

Bostadskök	1 rum och kök	Mer än 1 rum och kök*)	Summa
15,2	75,7	9,1	100

Den fullständigt dominerande lägenhetstypen på denna ort är som synes ett rum och kök. Ca 15 % av lägenheterna omfatta endast kök, och således bestå mera än 9/10 av samtliga lägenheter av högst 1 rum och kök. Med stor sannolikhet äro förhållandena likartade vid många bruk och industriorter på landsbygden.

De senaste uppgifterna för hela landet — 45 representativa orter — återfinnas i allmänna hyresräkningen 1939, ur vilken vi återge följande utdrag:

1 rum eller 1 kök	Dubbletter m. m.	1 rum och kök	2 rum och kök	3 eller flera rum och kök	Summa
11,4	5,7	31,9	29,3	21,7	100

Sedan dessa uppgifter inhämtades, har skillnaden i utrymmesstandarden mellan arbetsgivarlägenheter och lägenheter i övrigt troligen blivit ännu större.

Betydelsen av att bostäderna bli modernt och praktiskt utrustade kan knappast överskattas. Numera betraktas det inte som lyx, att även de mindre inkomsttagarnas bostäder skola vara försedda med exempelvis vatten, avlopp och centralvärme, vilket var fallet för några år tillbaka. I regel torde därför frågan om en lägenhets utrustning vara en fråga om dess ålder. Industriens utredningsinstituts utredning om bostadsfrågan visar, att mera än hälften (58,9 %) av de bostäder, som företagen tillhandahålla, äro uppförda före sekelskiftet. 37,0 % ha tillkommit under åren 1900—1919, och återstoden, 14,1 %, har uppförts sedan 1919. Dessa uppgifter visa för det första, att industriens arbetarbostäder i stor utsträckning äro relativt gamla, och för det andra, att det inträtt en utpräglad stagnation i industriens eget bostadsbyggande. Följande sammanställning ur den anförda utredningen visar ännu tydligare denna tendens:

*) Oftast ett rum och kök jämte kallrum.

År	Antal uppförda industribostäder i % av hela bostadsproduktionen
1916—1920	11,1
1921—1925	1,7
1926—1930	0,54
1931—1935	0,52
1936—1940	0,44

I denna utredning uppges vidare, att av de undersökta lägenheterna 53,3 % äro försedda med vattenledning, 54,1 % med avlopp, 13,9 % med centralvärme, 19,4 % med w.c. och slutligen 4,3 % med bad- eller duschrum. För vissa branscher äro förhållandena ännu sämre, bl. a. för sågverken och pappersindustrien. Till dessa uppgifter gör utredningsinstitutet följande kommentar: »De otvivelaktigt minst tillfredsställande förhållandena möter man inom träindustrien. Vid sågverk och pappersbruk är sålunda ej fullt en tredjedel av bostäderna utrustade med vatten- och avloppsledning, och för sågverkens del ange siffrorna även i övrigt en mycket låg standard».

Från den tidigare anförda, av de båda fackföreningarna utförda undersökningen kan som komplettering följande sammanställning återges:

Lägenhetstyp	Vatten avlopp (w. c.)	Egen förstuga	Garderober		Mat- källare	Ventilerat skafferi
			En	Flera än en		
Bostadskök	—	15,5	75,0	11,0	94,2	21,2
1 rum och kök	4,0	61,7	80,0	36,8	95,0	39,9
Mera än 1 rum och kök	27,6	49,0	100,0	89,0	100,0	40,0
Procentuella antalet av samtliga lägen- heter	6,1	51,3	61,8	36,8	94,6	37,0

Denna sammanställning visar, att elementära bekvämligheter i mycket hög grad saknas inom dessa lägenheter.

I de båda minsta lägenhetstyperna, som omfatta drygt 9/10 av företagens hela bostadsbestånd, äro exempelvis endast 4 % av lägenheterna försedda med vatten och avlopp.

Vid de orter, som medtagits i industriens egen utredning, bestodo tre fjärdedelar av alla lägenheterna av högst 1 rum och kök. Med denna dominans av smålägenheter måste det helt naturligt förekomma en omfattande trångboddhet. Någon valfrihet i fråga om lägenhet finns praktiskt taget inte. Oavsett om familjerna ha ett eller fem barn, få de i regel i bästa fall hålla till godo med 1 rum och kök eller i trängande fall med ett enda rum. Av den tidigare åberopade av de båda fackföreningarna utförda undersökningen framgår, att trångboddheten är mycket kännbar. Om man för den undersökta orten ställer kravet 1 rumsenhet per $1\frac{1}{2}$ personenheter, äro samtliga hushåll med barn eller 63,5 % av de 524 undersökta hushållen trångbodda. Räknar man med 2 personenheter per rumsenhet som kriterium på trångboddheten, äro 21,2 % trångbodda. I bostadssociala utredningens tidigare anförda betänkande (SOU 1935:2) uppges, att ca 35 % av de undersökta hushållen bo i lägenheter med mera än $1\frac{1}{2}$ personenheter per rumsenhet. Utgår man från 2 personer per rumsenhet blir motsvarande siffra 13 %. I nämnda betänkande framhålles vidare, att ca hälften av alla familjer med barn bor i lägenheter med mera än $1\frac{1}{2}$ personenheter per rumsenhet. Av de båda fackföreningarnas undersökning framgår, att alla familjer med barn på den undersökta orten bo i lägenheter med mera än $1\frac{1}{2}$ personenheter per rumsenhet. Man kan med relativt stor säkerhet anta, att förhållandena äro tämligen enahanda även i andra samhällen av likartad typ. Boendetätheten vid den undersökta orten är i genomsnitt för familjer med minderåriga barn 2,2 personenheter per rumsenhet. Räknar man med enbart de båda minsta lägenhetskategorierna (enbart kök och 1 rum och kök), blir det 2,5 personenheter per rumsenhet.

I många fall kompliceras trångboddheten genom ett i regel omfattande skiftarbete vid bruken och industriorterna. I de båda fackföreningarnas utredning anges, att skiftarbete förekommer i hälften av alla familjer. Skiftarbetet förekommer för dem, som bo i de allra minsta lägenheterna, i lika stor utsträckning som för dem, som bo i de större. För familjer, som bo i enbart kök, måste skiftarbetet medföra stora olägenheter, eftersom hustrun och barnen i stor utsträckning måste tillbringa sin dag i det rum, där mannen skall sova. Ännu värre bli naturligtvis förhållandena i hushåll, där flera familjemedlemmar gå i olika skift. Till detta kommer ytterligare, att den direkta bristen på lägenheter i relativt stor utsträckning leder till att lägenheterna måste delas av flera än en familj.

De flesta problem med industriens arbetarbostäder synas hänga samman med upplåtelseformen: bostad som en del av lönen. Denna kvarleva från naturhushållningens dagar har på allt flera orter och inom allt flera näringsområden avskaffats. Systemet har för vissa yrken tidigare kanske varit till fördel, särskilt då inom branscher med utpräglat säsongarbete, där man

under rätt långa tider varit hänvisad att leva på små besparingar. I den mån säsongvariationerna utjämnas, bortfaller emellertid denna fördel. Olägenheterna med naturasystemet ha dock varit vida större och kännbarare än fördelarna. Företagen ha långt ifrån alltid sört för att det aktuella behovet av bostäder tillgodosetts. Man kan som exempel framhålla, att industriens nyproduktion av arbetarbostäder under sista delen av 1930-talet var ytterst ringa och i ständigt avtagande, trots den kraftiga tillväxten i hushållsbildningen under samma tid. Bostäderna ha i regel icke heller blivit ordentligt underhållna, och det viktigaste är kanske, att industriens bostäder ha haft en lägre standard än den för bostadsbeståndet i övrigt rådande. En genomgående tendens vid flera orter är, att företagen sällan ha bostäder åt alla sina arbetare. Den hyresersättning, som utbetalas till arbetare, som ej kan erhålla lägenhet i bolagets fastigheter, ligger i allmänhet i paritet med den hyra, som företaget betingar för upplåtna lägenheter. Det framhålles i industriens utredningsinstituts sammanställning, att det för den mest förekommande lägenhetstypen — 1 rum och kök utan centralvärme — på landsbygden betalas i genomsnitt 180 kr. om året. För exempelvis en sågverksarbetare med en genomsnittsinkomst av ca 2 700 kr. om året utgöra 180 kr. en femtandedel av årsinkomsten. Hyran för en modernt utrustad familjelägenhet — 2 rum och kök med vatten och centralvärme — torde i allmänhet på landsbygden ligga mellan 600 och 900 kr. om året, d. v. s. mellan en tredjedel och en femtedel av en årsinkomst på 2 700 kr.

Som framgår av ovanstående, är bostadsfrågan för en stor grupp industriarbetare synnerligen bristfälligt löst. Komma inga snabbt verkande åtgärder att vidtagas inom den närmaste tiden, föreligger stor fara att läget försämras ytterligare. Redan i det nuvarande läget är man emellertid inom vida kretsar medveten om att något måste göras. Till och med den part, som i första hand kan sägas bära ansvaret för att det inte är bättre ställt, industriföretagen själva, synes ha förstått att något måste göras, vilket igångsättandet av utredningen visar.

Det föreligger för övrigt en viss fara för att det stöd, som staten nu lämnar till bostadsproduktionen, inte i första hand kommer de sämst ställda till godo, utan främst gynnar de i ekonomiskt hänseende något bättre ställda, som faktiskt ha större möjligheter att själva ordna sin bostadsfråga. Undantag i detta avseende är givetvis stödet åt de barnrika familjerna.

Det bjuder helt naturligt på många svårigheter att skissera linjerna för en effektivt och snabbt verkande lösning för att åstadkomma en förbättring av industriens arbetarbostäder. Enligt vår mening bör en utredning av denna fråga företagas.

Med hänvisning till det ovan anförda få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en skyndsam utredning, huruvida och i vad mån man från statens sida kan och bör medverka till en lösning av industriens arbetarbostadsproblem.

Stockholm den 11 januari 1945.

Erik Severin,
Gävle.

Fritz Persson,
Växjö.